

По мерзлу калину

Євген Гуцало

Як у дитинстві ходили по мерзлу калину?

Ще звечора пробирає землю добрий морозець — і тужавіє чорний город, мокрі стежки тужавіють, і починає тонко висвистувати суха кукурудзина край межі. А вночі здається, що й зорі в глибокому небі потужавіли від молодого, шпаркого холоду — проміння їхнє, чи то зеленкувате, чи то голубувате, понастовбурчувалось, мов костриця.

А ранок — сивенький. Ніжним волокнистим інеєм обібралась кожна грудочка, кожна травинка. І гілля в саду вже не чорніє, як чорніло цілісіньку осінь, а, побілівши від інею, полегшало, повільнішало, і сад уже творить простору картину, де багато повітря, де ясно й затишно. Отак стоїш на хатньому порозі, дивишся перед собою — й очам не віриш, що земля так може відмінитись... Небо теж наче вкрите голубуватим інеєм, і пахощами його свіжими пронизано все довкола.

Відчуваєш, як в обличчя тобі дихає зима. Інй — то лише її перший вісник, перший посланець, якого ти бачиш, самої зими ще нема... Нема, тільки вловлюєш, як вона морозно дихає в обличчя, і кров твоя швидше пульсує по жилах, так швидко, наче сама радість заструмувала, задзвеніла.

А потім уже йдете по калину. Йдете саме тоді, коли небо на сході набрякло рожевим сянням, а потім із того сяння поволеньки народжується, неквапно з'являється сонце. Воно викочується великим, неймовірно великим колесом! Потім, пізніше, коли дитинство промайне, обернувшись на спомини, вам здаватиметься, що більше ніколи не доводилось бачити такого великого сонця, як тоді, коли йшли по мерзлу калину. Як тоді, коли воно, багряне, чисто вмите, впливало над селом із-за дерев, забарвлюючи рожеві тони далекі згірки, городи, хати,— і все довкола починало всміхатись великою рожевою усмішкою, спершу несміливою, кволою, а дедалі — яскравішою, бадьорішою!

І чим вище зводиться сонце, тим воно меншає. От коли лежало над самісіньким обрієм, над стріхами хат, над деревами, було таке близьке, що, либонь, добігти можна до нього, а тепер, спливши догори, не тільки поменшало, а й віддалилось, і вже не яскріло багряним соком, а прибідло.

Посеред села — річка, береги якої густо поросли очеретом: Луги стеляться широкі, по лугах де-не-де стоять стіжки сіна. Луги великі, по них, крім річки, світяться більші й менші озера, навколо яких ростуть верби та берези. А саме село розляглося на узвишсях, довкола річки, озер та лугів. Навесні тут розливається вода, зеленіють, розвиваючись, дерева, прилітає птаство, зацвітають квіти в лугах, зацвітають садки,— немає, либонь, благословеннішого краю. В річці та в озерах повно риби, в'юнів, раків; не тільки за сільською околицею, а й у самому селі можна побачити диких качок; дикі гуси пролітають над селом, прямуючи до лісу, що ховається за найближчими горбами.

Заповідний куточок, та й годі!

Калина росте і в луках, багато її тут, але зривають її ще восени, коли достигне, носять додому не тільки в кошиках, а й у мішках. Носять старі баби, носять діти — лежать тоді ягоди звалищами червоної крові в сінях та повітках, висять, позв'язувані пучками на жердках. Зелене листячко в'яне, всихає, а ягоди починають горіти ще яскравіше, ще густіше, наче кров калини достигає, набираючи буйної, палкої снаги... І всі потроху ласують калиною — хто кетяг візьме, хто ягідку смикне. Ласують, маючи потім у роті гіркуватий смак, гострий та збудливий... А жінки, їдучи на базар до міста, разом із яблуками, цибулею, сиром та іншим товаром беруть із собою калину, теж торгують нею, бо хто ж у місті відмовиться придбати калину, коли скоро он і зима нагряне!

Та не всю калину й з'їдають одразу, не всю й продають, бо зима з її холодом та простудами ще попереду. Бережуть калину протягом довгих студених місяців, і надійно та щасливо світять її ягоди в коморі, коли зайдеш туди з морозу, з холоду. Наче зорять калинові кришталіки прямісінько в твою душу, зігріваючи її радісним світлом! Висять кетяги на жердині, бережуть таємницю своєї сили, цілющості, таємницю здоров'я, яке вони здатні повернути людині, і хіба ж можна не сповнитись побожного ставлення до їхніх сузір'їв?..

Та нині, цієї пізньої пори, в луках усю калину вже зірвано — стоять голі кущі, з яких навіть листя пооблітало. Може, якусь ягоду й не добачило восени людське око, та її давно вже склювали пташки. І не віриться, коли йдете через луги, що начебто недавно на калиновому гіллі полум'янів жар ягід, що вони вабили до себе червоною вродою... Гілля, голе-голісіньке, сивіє від ранкового інею, як і верболози, як і вільхи. Ні горобець не сяде, ні синичка — нема ласощів...

А що то сіреньке поскакало від копички сіна? Поскакало так, наче гуцає знизу догори відстовбурченим гузенцем, поскакало, задерши довгі вуха, наче знагла вистрілюючи ними?

Заєць! Видно, забіг до села вночі, й досі ніхто не наполохав, хоч уже й ранок. Та й хто налякає сірого, коли по луках мало ходять? От він і почувається серед сільських верболозів, наче у вільному полі. Біжите за ним, кричите, і спершу заєць тікає до стіни очеретів, а далі звертає убік, зникаючи поміж кущами. Наче й не було заблуди. А ви ще якийсь час стоїте на місці, жваво обговорюючи подію і маєте таке відчуття, наче щойно могли наздогнати сірого, наче він мало з ваших рук не вирвався.

А навіщо бігли? Навіщо хотіли зловити? Хто відає!

Ось уже й за село дістались — і обернулись. Лежить воно перед вами розлоге, тягнеться догори гінким гіллям осокорів, тополь. Подекуди світяться білиною стовбурів берези, а молоденькі то й зовсім юно сяють. Сонце вже звелось над селом, далеким вітрилом попливло по холодному блакитному морю небес. І в промінні сонця іній на городах, на хатах та деревах здається казковим, усеньке село — помолоділе та звеселіле від того інею.

Йдете далі, і свіжо віє вам в обличчя польовий вітерець, якого не відчували в селі. А

тут він, на роздоллі, вигулюється, тут володарює один-однісінький на все безмежне поле озимини, що відкривається до самого обрію. І тепер ви в полі не самі, а з вітерцем, який не стомлюється дмухати вам ув очі, вибиваючи несподівану гарячу сльозу...

Проте до калинових заростей, до мерзлої калини ви ще не дійшли.

Озима, побілівши від інею, стелеться вдалину не по звичайному полю, а по Кістяному. І перше ніж дійти до калини, ви маєте здолати Кістяне поле. І поки здолаєте, на гадку вам спаде багато розповідей, почутих од своїх дідів та бабів, од батьків та матерів про Кістяне поле. Почутих довгого зимового вечора, коли хурделиця порошить у вікна, або ж лагідного літнього надвечір'я, коли ріжок молодого місяця висить над столітньою грушею. Спливе в пам'яті багато розповідей про те, що на цьому полі споконвіку плуги виорюють кістки. Виорювали колись, виорюють і тепер. Звідси й назва — Кістяне.

А отам — і ви не відриваєте пильних поглядів од горбочка на протилежному березі річечки,— а отам, де чорніє пеньок, із-під землі б'є джерело. Про це джерело знають по всіх довколишніх селах і навіть далі. Бо б'є з джерела вода не проста, як по інших криницях, а цілюща, життєдайна.

І дивно вам, дітям, дивитись на протилежний берег річечки, де є джерело, з котрого б'є чиста, прохолодна вода. З того джерела влітку випадало не раз і напиться, тамуючи спрагу. Ви пили, свято вірячи в те, що причащаєтесь з джерела, з якого б'є цілющий трунок. Пили, відчуваючи, як нездоланна сила вливається у ваші груди, відчуваючи, що й самі сповнюєтесь віри у своє безсмертя. Добре вам було і водночас страшно, до холодку за коміром страшно, що прилучаєтесь до чогось незбагненно вічного, до таємничого, що можна досягнути лише серцем, більше нічим...

А зараз, мандруючи по мерзлу калину, ви йдете через Кістяне поле, позираєте на протилежний берег річечки, де має пульсувати справжнє джерело. І вам здається, що й ті легенди, які доводилось часто чути про джерело, теж ідуть разом із вами, й ви посуваєтесь у їхньому оточенні. І чудно відчувати, що цілюще джерело, що Кістяне поле існують не тільки в розповідях старих людей, а є насправді, і ось ви все це бачите, ступаєте ногами по казковій землі.

Чудно, та й годі, і чомусь не віриться. Чомусь не віриться, хоч... хоч страшенно кортить вірити, що саме так було, що нічого не вигадано!

За Кістяним полем — долина, по якій широко розливається річечка, перетворюючись на болото. Воно ген-ген тягнеться, скільки сягає око, позаростало вільхами, верболозами, очеретами. Навесні та влітку тут таке драговиння, що діти не осмілюються й ногою ступити. Хіба що хто з дядьків пройде тільки йому знаними місцями, щоб половити в заростях карасів, яких тут сила-силенна. Худоба й та відчуває гиблу драговину, не забродить сюди, але зрідка трапляється, що дурне теля таки забіжить. Коли чередники вчасно схаменуться, то, бува, порятують, але не одного засмоктало баговиння.

Саме сюди й простуєте по мерзлу калину, якої, звичайно, тут цієї пори має бути повнісінько. Бо восени до неї по драговині не доступишся, до неї тільки й можна дійти

тоді, коли земля затужавіє від морозу, коли ноги не провалюватимуться в болоті.

Тихо у вільсі, тільки іноді зшелесне самотній листочок на гілці. Довгі коси сухої трави де стримлять, а де позвисали на купинах. Тут, серед кущів та дерев, начебто ще зберігся запах осені — скупий, студений. Сорока раптом заскрекотала над вашими головами й низько пролетіла десь до річки. Хоч і боязко йти, проте ніхто не зізнається в страхах, у всіх зосереджені погляди. Бо ще трохи пройти по купинах, які здригаються під ногами, і маєте дістатись до калини... Льодок потріскує, видзвонює, ламаючись, висока трава шарудить, сорока знову заскрекотала десь, а калини все не видно, хоч і мала б з'явитись.

І коли нарешті перед очима виростає два кущі з червоними кетягами, ви спершу не вірите. Не вірите, що калина ця існувала насправді, а не тільки у ваших вигадках, і що ви до неї добились. Недоступна, видавалась вам у чомусь схожою на Кістяне поле і на цілюще джерело, котрі дійшли до вас із легенд.

А коли засвітилась червоними ягодами наяву, то пробудила спалах радості. Бо як приходили у ваше життя з легенд Кістяне поле й цілюще джерело, так само й оця калина з'явилась перед ваші очі — немов із якоїсь немислимо чарівної вигадки, і ви були здивованими свідками, як вигадка перетворювалась на блискучі яскраві сузір'я ягід, що полум'яніли на вкритому інеєм гіллі, ви були свідками цього перетворення і, здавалось, наче самі заходите, у світ легенди, вигадки, самі прилучаетесь до незбагненності таємниці.

Спершу ви, мов горобці, обліпили тих двоє деревця, які першими стрілись на вашому шляху, і почали обривати кетяги. Їли ягоди, а вони, промерзлі, танули в роті, остуджуючи язик і ясна. Раді, що нарешті допались, ви спершу об'їдали ягоди просто а кетягів, кривавий сік скоро починав текти по ваших підборіддях, скапував на одяг, а ви рукавом витирались — і не переставали, їсти. Бо так було смачної Бо стільки ж було мрій про цю мерзлу калину, так спрагла за нею ваша уява!

Не обірвавши кетягів на цих деревцях, ви пішли далі — й опинилися в калиновому полоні, так густо стояв тут куш біля куща, так рясно гілля обнизалось червоними зорями. Ті зорі наче були виткані на гіллі чи вишиті, чи вигаптувані — такі вони яскраві і так заворожували душі. І ви, опинившись на цьому калиновому роздоллі, й далі їли, та тільки скоро відчули, що язики ваші дубіють від холодних ягід, що їхня гіркота аж наче перехоплює подих. І тоді ви вже клали ягоди до рота спроквола, обережно язиком видушували з них сік, смакували гіркуватою студеністю неквапно і відчували, як терпкість калинових ягід переливається у ваші жили, як калиновий сік тече по жилах, змішавшись із гарячою кров'ю.

Славно було вам на калиновому роздоллі, як і горобцям, як синицям, котрі весело щебетали зусебіч, ніби теж належали до вашого товариства, ніби теж раділи разом із вами. Сонце світило з прибляклого, наче вкритого дрібнесеньким інеєм, неба; висока неходжена трава, що сягала за коліна, пахла осінню; і коли долинав подмух вітру, то здавалось, наче дихають вам в обличчя, далекі сніги, які невдовзі встелять землю, мовби то сама зима дихає...

Рвали калину... щоб назавжди зберегти спомини, як простягали до неї руки, як вона горіла на гіллі, як ваші губи торкались її червоної вроди, як терпкий морозець ягід солодким болем обпікав язик. Рвали, й то для вас тоді були не просто ягоди, а наче пісня про ягоди, то для вас була радість, що дозріла під сонцем у кетягах, що перейняла його сонячну снагу.

Вже наїлись, уже й з собою набрали, а все не хотілось іти з цього заповідного куточка, який містився на краю Кістяного поля, там, де річка розливалась по долині, створюючи баговиння, болото, непрохідні зарості. Було шкода розлучатися з калиновим гаєм, до якого нема доступу майже цілий рік, бо вода не підпускає. І ви надивлялись на гай, наче хотіли взяти його собі в душу, щоб отак барвисто горів у вашому естві усеньку холодну зиму.

Нарешті можна рушати, а ви не йдете. Бо як покинути червоний калиновий спів, як покинути переблиск сонячного проміння в ягодах? Затіваєте якусь гру, а сузір'я кетягів освітлює кожен ваш рух, слово, усмішку...

А потім, уже серед Кістяного поля, озветься щемом у серці спомин про калиновий гай, і вам здаватиметься, що насправді повертаєтесь не з підмерзлих боліт, а наче з самої легенди, де цієї пізньої пори нарвали солодкої калини й тепер несете додому, як найбільшу коштовність.

Кістяне поле стелеться навсібіч скатертиною ніжної озимини, ген уже видно село, і вершечки тополь схожі на списи, наставлені проти майбутніх снігів.

І знову поглядаєте на протилежний берег річечки, де чорніє пеньок, а біля нього має бути джерело з цілющою водою. І наче відчуваєте на своїх губах її крижаний доторк, од якого раптовий струм пронизує все тіло.

Повертаєтесь до села, а у ваших руках — кетяги калини. Світять вони вам посеред білого дня і в полі Кістяному, й на сільській околиці, не пригасають і тоді, коли ваш гурт розпадається, бо починаєте розходитись по хатах. Кожне з вас несе додому світло мерзлої калини, кожне раде живому мерехтливому вогню, який дозрів у ягодах...

І ось уже настала зима — мете білим снігом од обрію до обрію, все потонуло в снігу, і навіть кущі та дерева так повпугувались пухнастим снігом, наче позодягали кожухи. Одні пташки повідлітали в теплі краї, інші поховались од морозу; пустельно в саду, на городі, пустельно в безмежному полі. Тільки снігові вихори походжають, заточуючись туди-сюди, тільки хурделиці насуваються темною ордою.

А ви не забуваєте за калину, принесену з гаю через Кістяне поле. І коли заглянете в комірчину, де висять кетяги, то в сутінках сніжного дня побачите: припорошені пилом, горять вогники червоних ягід! Скупе зимове світло відбивається од них, під тоненькою шкіркою рубіном сяє сік. Зірвете одну ягоду, другу, покуштуєте — і терпко, і гірко, і солодко! І так смачно, як, здається, ніколи не бувало...

І чи йшли б кудись, чи сиділи б у школі на уроках, а весь час упам'ятку ота калина і весь час світить у ваші думки і мрії червоним полум'ям.

І не гасне калинове полум'я, і зогріває вас, і так добре почувається в його лагідному, червоному теплі!